

Havnekatastrofen

Søren Tange Rasmussen

Katastrofen på Aarhus Havn under Anden Verdenskrig er den værste ulykke i Aarhus' historie og har indlejret sig i aarhusianernes erindring. Museumsinspektør ved Besættelsesmuseet Søren Tange Rasmussen fortæller om den skelsættende dag, som han også har beskrevet i bogen *Besat og befriet. Aarhus 1940-1945*, der udkom i september 2025.

Ekspllosionen forvandlede området ved Kornpieren og Mellemarmen til et brændende landskab af ødelagte godsvogne og bygninger. Sluknings- og redningsarbejdet var livsfarligt på grund af den beskadigede ammunition, der lå overalt. Billedet viser havnesporet ved 10-meterkajen og i baggrunden skimtes pakhuset De Fem Søstre. Nordisk Pressefoto/Frihedsmuseets Fotoarkiv.

Klokken var 13.47 den 4. juli 1944, da en lægter (en slags pram) lastet med granater og panserminer eksploderede og slyngede sin dødbringende last ind over Aarhus. Lægteren lå fortøjet i Bassin IV ud for Korn- og Foderstof Kompagniets silopakhus, og kraften fra eksplosionen sendte en trykbølge gennem byen og fik jorden til at gyngede som ved et jordskælv. Døre og tusindvis af vinduer blev blæst i stykker, og det regnede med granater og forvredet stål, der skar sig gennem tage, murværk og mennesker.

Med årene har fortællingen antaget nærmest mytisk karakter og givet næring til vandrehistorier – bl.a. om katastrofens årsag. En af de mest sejlivede historier går på, det var danske (af og til polske eller britiske) sabotører og agenter, der forårsagede ulykken. At historierne dukker op med jævne mellemrum, vidner om, at aarhusianerne ikke var helt immune over for de tyske bestræbelser på at fralægge sig ansvaret.¹

Det farlige arbejde

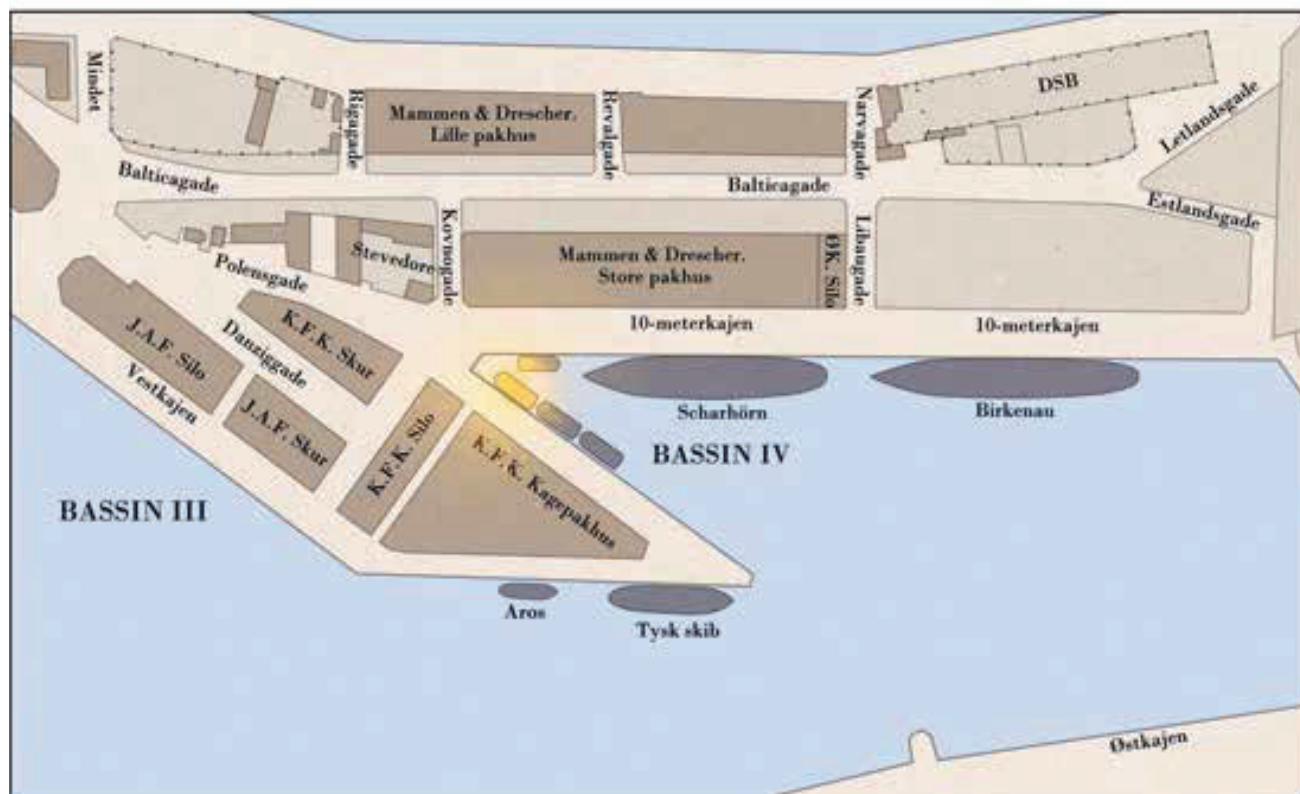
Den 4. juli 1944 var en brandvarm sommerdag, og et sjak havnearbejdere ansat af Aarhus Stevedore Kompagni var i gang med at flytte kasser med ammunition fra godsvogne til en lægter, som lå i det vinkelformede bassin, der ligger mellem Polensgade og Kornpieren midt i havnen. Her lå tre (muligvis fire) lægtere, som blev brugt som

midlertidigt ammunitionslager.² Det var meningen, at ammunitionen skulle ombord på de fragtskibe, der sejlede i fast rutefart mellem Aarhus og det tyskbesatte Norge. Ud over lægterne lå de tyske fragtskibe *M/S Scharhörn* og *M/S Birkenau* ved 10-meterkajen.³

Kollegerne kaldte sjakket gammelmandsholdet på grund af deres modne alder og sindige måde at arbejde på. Holdet var mødt kl. 13.30, og i godsvognen var fire havnearbejdere gået i gang med at slæbe ammunitionskasser hen til en lang sliske, som førte ned til lægteren. Kasserne var lavet af træ og indeholdt hver fire stk. 88-mm antiluftskysgranater og vejede ca. 100 kg.⁴ Når en kasse var løftet op på slikken, fik den et let puf, hvorefter den kurede ned i lægteren. Nede i lastrummet stod fire mand klar til at gribe kassen og få den stuvet af vejen. Arbejdet havde stået på i flere dage, og lægteren var lastet med 150-180 tons sprængfarlig ammunition. Mindst to af de øvrige lægtere var allerede færdiglastede og indeholdt hver 180 tons.⁵

Klokken 13.47 hørtes et brag fra lægteren, og en mægtig flodbølge skabte ravage i store dele af havnen. Der var intet spor af lægteren eller de otte havnearbejdere. Godsvognene var reduceret til

Det eksploderede fartøj lå inderst i det vinkelformede bassin. Det er markeret med gul farve. Mindst tre af de fire lægtere i bassinet var ladet med ammunition, ligesom fragtskibet *Scharhörn* var ladet med en stor mængde ammunition. Kort: Per Jørgensen.

Lægteren lå forløjet inderst i bassinet ved kajen ud for KfK's silopakhus. Eksplosionen var så kraftig, at den flåede facaden af pakhuset og slog kranen på den anden side ud af facon. Kranens førerhus blev slået til pindebrænde, og den 39-årige kranfører Kaj Espersen blev dræbt på stedet. Leif Jørgensen/ Den Gamle By.

brændende vrage, og facaden på KfK's silopakhus var skrækket af. Overalt lå granaternes sprænghoveder i et månelandskab af sønderknust beton, forvredne jernstumper og splintret træ. Flodbølgen var så kraftig, at den slyngede en af lægterne op af bassinet, så den smadrede gennem taget på Mammen & Dreschers Pakhus på 10-meterkajen. De 180 tons granater og landminer i lasten eksploderede underligt nok ikke, men dele af pakhuset var brudt i brand, og det var blot et spørgsmål om tid, før flammerne fik ædt sig frem til det sønderslåede fartøj.⁶

Ved 10-meterkajen var *Scharhörn* ved at blive lastet med ammunition, flaskegas og dåsemad.⁷ Skibet var ramt, og der var udbrudt brand. Det kan ikke siges med sikkerhed, hvor meget ammunition der var ombord på *Scharhörn*, men når skibet sejlede mellem Tyskland, Aarhus og Norge, var det lastet med op til 2.000 tons.⁸ Måske er det derfor, *Aarhus Stiftstidende* ved etårsdagen for eksplosionen skrev, at det var lastet med 2.000 tons ammunition.⁹ Andre kilder oplyser, at man først lige var begyndt at laste *Scharhörn* og kun havde nået at få 300 tons ammunition ombord.¹⁰

Bagved lå fragtskibet *Birkenau* og var lastet med 1169,5 tons "W-Gut" - værnemagtsgods af den uspecificerede slags. Om godset var sprængfarligt, giver de tyske kilder intet svar på.¹¹ Den tredje lægter ved Kaj 125 var uskadet, og et par besætningsmedlemmer smed fortøjningerne, så den drev ud i bassinet og kom på afstand af brandene. En fjerde lægter omtales i Aarhus Havns årsberetning for 1944 og i det tyske kildemateriale, men det fremgår ikke, hvor den lå, eller om den var lastet med ammunition.¹²

De tyske kilder oplyser, at der i Aarhus Havn var to andre skibe med ammunition. Det ene var sejlskibet *Jens Juel*, der var fuldtlastet med miner fra to godsvogne, det andet var motorskibet *Irene* med 315 tons ammunition. Derudover var der ubådstorpedoer, der var ankommet fra Kiel i juni.¹³ Lægger man tallene sammen, var der i juli 1944 samlet mindst 1.200 tons ammunition og landminer på Aarhus Havn.

Heltene fra Hermes

Da eksplosionen skete, var bugserbåden *Hermes* i færd med at hjælpe et tysk fragtskib til kaj i nærheden. *Hermes'* kaptajn, Hiram McCormick, beskrev senere, hvordan lufttrykket truede med at flå selve styrehuset af bugserbåden. Alle ruder blev knust, sikringstavlen var revet løs, og skibets radio lå smadret. Herefter slog en regn af fragmenter og granater ned på skibet. McCormick skrev:

Jeg stoppede Maskinen og sprang ned paa Dækket for at høre til Besætningens Befindende. Det viste sig, at alle var uskadte bortset fra, at Maskinmester Jessen havde slaaet Benet og hørte daarligt, samt at Fyrbøder Jens Nielsen havde faaet et mindre Chock.¹⁴

Umiddelbart efter blev *Hermes* ramt af den kraftige flodbølge og kastet rundt i bassinet og mistede styreevnen. Det brændte i pakhussene ved Kornpieren og på flere skibe, og McCormick så også, hvordan meterhøje flammer stod op fra den store gastank på Aarhus Belysningsvæsens område tæt ved Bassin III.

Efter en kort rådslagning med sit mandskab besluttede McCormick at sejle til bassinet ved 10-meterkajen for at slæbe *Scharhorn* ud af havnen. Det lykkedes, og på et tidspunkt kom skibets tyske kaptajn og førsteofficer til syne på dækket, hvor de ifølge McCormick gav indtryk af at være for chokerede til at reagere. Det lykke-

Erik Thomasen fra Aarhus Belysningsvæsen på toppen af gastanken, som var brudt i brand efter at være blevet gennemhullet af granater. Thomassen var en af mange modige, der trodsede flammerne og forhindrede yderligere eksplosioner. Ukendt fotograf/ Besættelses-museets Arkiv.

des McCormick af få kommunikeret, at *Hermes* skulle ind igen for at hente *Birkenau*, som også var i fare for at eksplodere. McCormick forlod de panikslagne, tyske marineofficerer med besked om, at de hellere måtte komme i gang med at slukke ilden.¹⁵

Hermes sejlede tilbage til 10-meterkajen, hvor *Birkenau* var på vej ud af havnen ved egen kraft. Herefter stillede *Hermes* sig til rådighed for Aarhus Brandvæsen ved at pumpe vand til sprøjterne og ved at bruge egne kraftige brandsprøjter til slukningen af branden i Mammen & Dreschers Pakhus.¹⁶

Meget taler for, at besætningerne på Aarhus Havns bugserbåde var med til at begrænse katastrofens omfang. Var *Scharhörn* eksploderet sammen med lægteren i pakhuset, er det sandsynligt, at en langt større del af havnen og dele af den indre by var blevet ødelagt med helt uoverskuelige menneskelige omkostninger til følge.

Risiko for gasekspllosion

Tæt ved Kornpieren lå Aarhus Belysningsvæsen, hvis værker forsynde aarhusianerne med el og gas. I området tættest på eksplosionsstedet stod en gigantisk gasbeholder, der fyldt indeholdt 30.000

kubikmeter gas. I sekunderne efter eksplosionen blev gastanken ramt af en granatregn, der gennemborede den 14 steder og straks antændte gassen. Beholderen udsendte brølende flammer, der rakte over 10 meter i vejret.

Beredskabet på belyningsvæsenet håbede, at beholderen stille og roligt ville bevæge sig mod jorden, og at granater inde i gastanken ikke ville eksplodere. Det blev dog hurtigt klart, at beholderen sugede luft ind gennem de nederste granathuller, hvilket kunne forårsage en knaldgasekspllosion. Derfor besluttede man at forsøge at slukke ilden, og den eneste måde at gøre det på var at gå op på beholderen og kvæle ilden.¹⁷ Ved hjælp af flasker med kulsyresne fik medarbejderne kølet jernpladerne så meget, at de kunne gå ud på beholderens overside og få lappet hullerne.

Det var noget af et vovestykke, og det blev efterfølgende konkluderet, at hvis der var sket en eksplosion i beholderne, kunne det have fået uoverskuelige konsekvenser for befolkningen på det nærliggende Frederiksbjerg.¹⁸

I sekunderne efter eksplosionen begyndte det at regne med granater i en omkreds af ca. to kilometer fra eksplosionsstedet. I dagene efter blev der opsamlet over 2.000 beskadigede granater, som blev fragtet til Moesgaard Strand, hvor tyske ingeniørsoldater sprængte dem. Ukendt fotograf/ Besættelses-museets Arkiv.

Redningsarbejdet og efterforskningen

Granatregnen og det splintrende glas skabte panik i byen, hvor flere hundrede personer blev skåret til blods. Politiet, redningskorps og mange frivillige fik travlt med at bringe de sårede til skadestuerne, hvor der i begyndelsen udspillede sig kaotiske scener. Det kan ikke siges med sikkerhed, hvor mange sårede der blev fragtet til skadestuerne, da de lettere sårede ikke blev registreret i travlheden. I en rapport fra 13. juli skrev politiet, at der på Aarhus Kommunehospital var blevet behandlet 181 lettere sårede personer, mens 50 blev betegnet som hårdt sårede.¹⁹

Derudover forsøgte politiet at efterforske ulykkens årsag, men blev hurtigt bremsede af tyskerne, der ikke ønskede dansk indblanding. Politiet nåede dog at afhøre flere havnearbejdere, der på det kraftigste afviste, at der skulle være tale om sabotage. Samtidig viste efterforskningen, at tyskerne selv havde været bekymrede over håndteringen af ammunitionen og frygtede en ulykke.²⁰ Herefter var politiet især beskæftiget med at eftersøge savnede personer, som man frygtede omkommet, ligesom det stod tilbage med den makabre opgave at identificere ligdele, som blev fundet på havnen og i byen i sensommeren 1944.²¹

Tyskerne

Det var i mange år et mysterium, hvordan tyskerne opfattede eksplosionen den 4. juli, og hvad de gjorde for at afdække årsagen. Ved hjælp af krigsdagbøger fra tyske enheder er det muligt få afklaret tyskernes holdning. I en kort meddelelse fra den tyske havnekommandant i Aarhus til den tyske øverstkommanderende admiral i Danmark blev det oplyst, at årsagen til eksplosionen sandsynligvis var uforsigtighed.²²

De danske farvande hørte i 1944 under den tyske marineoverkommando for Østersøen, som iværksatte en undersøgelse, der blev fremlagt den 15. juli 1944. Her konkluderede tyskernes eksperter, at årsagen til eksplosionen var forkert håndtering af en sending ustabile antipanserminer, der fejlagtigt var blevet blandet med den øvrige ammunition. Undersøgelsen frikendte den tyske havnekommandant for at have begået fejl, for han var tilsyneladende ikke blevet advaret om, at minerne skulle behandles med allerstørste forsigtighed.²³

Selve ansvaret for ulykken blev i krigsretsundersøgelsen placeret hos den administrative transportenhed for Norge, Wehrmachtum-

slagstab Norwegen, som formentlig havde forsømt at informere om minernes farlighed.²⁴ Det var en klar fejl i den tyske kommunikation – især set i lyset af, at der tidligere var sket lignende eksplosioner. Senest i Haderslev den 9. april 1944, hvor 250 miner var eksploderet, og syv soldater blev dræbt.²⁵ Der var altså blandt tyskerne ikke tvivl om, at det var en ulykke, men alligevel valgte det tyske sikkerhedspoliti at udlægge katastrofen som resultatet af kommunistiske sabotørers handlinger. Det blev offentliggjort i mange aviser den 30. juli 1944.²⁶

Advaret på forhånd

Det er næppe en overraskelse, at der er risiko forbundet med at transportere store mængder ammunition og sprængstof. Det havde man fået flere varsler om, bl.a. fra Oslo i december 1943 og Bergen i april 1944, hvor tysk ammunition og sprængstoffer eksploderede og forårsagede et samlet tab af over 200 menneskeliv.

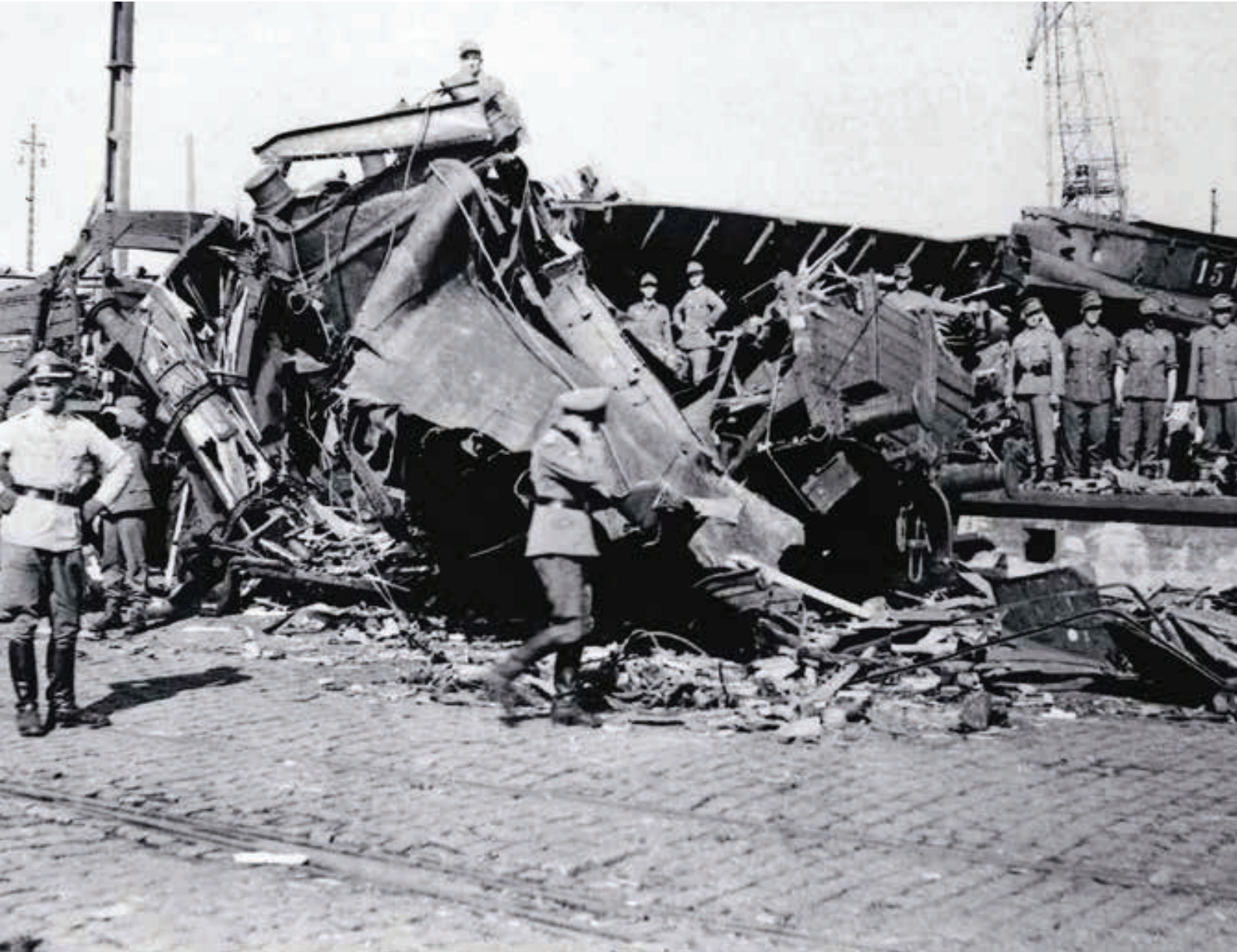
Derfor var man i Aarhus dybt betænkelig ved ammunitionstransporterne ved KFK's pakhús. På foranledning af KFK's ledelse bad Aarhus' borgmester, Einar Stecher Christensen, den tyske havnekommandant om at få flyttet det farlige arbejde længere ud på havnen. Tyskerne var noget afvisende, men lovede at undersøge sagen. Efter at have sendt flere rykkere fik kommunen i juni besked om, at tyskerne skulle bruge kranerne, og at arbejdet absolut skulle foregå ved 10-meterkajen.²⁷

Katastrofens pris

De økonomiske og menneskelige omkostninger af havnekatastrofen var uoverskuelige. Antallet af dræbte danskere blev den 13. juli 1944 opgjort til 19 døde og 14 savnede, som man antog var omkommet. Herved var dødstallet oppe på 33 danskere. En udenbys rejsende var blevet overset i den første optælling, og dødstallet blev justeret til 34.

Da Aarhus Begravelsesvæsen i 1946 og i 1948 lavede en oversigt med dræbte danskere, medregnede man to uidentificerede lig, som var blevet fundet i sensommeren 1944. Herved nåede det samlede antal danske ofre op på 36 personer.²⁸ Hvis de tyske krigsdagbøger er præcise, begrænser de tyske tabstal sig til fem personer, inklusive en dansk marinevægter, der optræder på de danske lister som hav-

Luftrykket fra eksplosionen forårsagede store ødelæggelser i det meste af byen. De tusindvis af knuste ruder blev i første omgang dækket af med sækelærred eller brædder, indtil glarmestrene i løbet af september fik anskaffet nok glas. Billedet viser et raseret soveværelse i Mindegade. Frede Jensen/ Den Gamle By.

nearbejder.²⁹ Trækker man ham fra de tyske tab, giver det et samlet tabstal for danskere og tyskere på 40 personer.

Sammenholder man antallet af dræbte i Aarhus med katastroferne i Norge, er det fristende at konkludere, at Aarhus slap heldigt gennem den 4. juli 1944. Det var der næppe pårørende til dræbte aarhusianere, der ville skrive under på, men hvis man reflekterer over katastrofepotentialet, er der måske alligevel noget om snakken.

Hvis de to øvrige lægtere, *Scharhorn* og gasværket var eksploderet, er det svært at forestille sig, at tabet af menneskeliv ville have begrænset sig til 40.

Tyske soldater ved den lægter, der var landet på tværs af Mammen & Dreschers Pakhus. Lægteren var fyldt med granater og panserminer, som skulle fjernes gelinde, hvis ikke man ville risikere en ny katastrofe. Robert Leth Jørgensen/ Besættelsesmuseets Arkiv.

Borgmester Einar Stecher Christensen talte ved urnesættelsen af de 12 personer, der ikke kunne identificeres. Mange tusinde aarhusianere deltog i mindehøjtideligheden, som foregik i domkirken den 29. juli. Ukendt fotograf/ Den Gamle By.

Litteratur

- Alkil, Niels: *Besættelsestidens Fakta. Dokumentaristisk Haandbog med Henblik paa Lovene af 1945 om Landsskadelig Virksomhed m.v.* J.H. Schultz Forlag 1946-1946.
- Gejl, Ib og Christian R. Jansen: *Korn, købmænd og kornkompagni: korn- og foderstofhandlen 1880'erne-1960'erne.* Universitetsforlaget i Aarhus 1971.
- Gejl, Ib, Flemming Just og Carsten Porskrog Rasmussen: *Fra købmandsgård til koncern. Korn- og Foderstof Kompagniet 1896-1996.* Erhvervsarkivet 1996.
- Jarde, Keld og Gunnar Staal: "Bystyret og Besættelsen" i Andréen, Georg: *Aarhus under besættelsen.* Aarhus 1945.
- Lauridsen, John T.: *Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945.* Bd. 7, juli-september 1944. Det Kgl. Bibliotek.
- Strand, Odd: *20. april En dag i 1944 - Eksplosjonsulykken i Bergen.* Nordangers Forlag 1970.
- Tillæg til Aarhus Byrådsforhandlinger 1. April 1944-31. Marts 1945.* Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S. 1947.

Noter

- 1 Se *Demokraten og Aarhus Stiftstidende*, 30. juli 1944, *Aarhus Stiftstidende*, 22. juli 1945.
- 2 Detallieret Aarsberetning vedrørende Havnearbejder i 1944 i *Tillæg til Aarhus Byraadsforhandlinger 1. April 1944-31. Marts 1945*. Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S. 1947, s. 89.
- 3 Afhøring af direktør for Aarhus Stevedore Kompagni, Lauritz Mikkelsen. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 4 Afhøring af havnearbejder Svend Aage Ditlev Jacobsen. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 5 Kriegstagebuch der Kriegsmarinedienststelle Kopenhagen. Zweigstelle Aarhus/Seetransportstelle Aarhus. 15. juli 1944. RM/45/III Bundesarchiv.
- 6 Rapport om Eksplosionsulykke ved Aarhus Havn. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 7 Politirapport af kriminalkommissær N.P. Mikkelsen 4. juli 1944. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 8 Se transportdata for *Scharhörn* i Kriegstagebuch der Kriegsmarinedienststelle Kopenhagen. Zweigstelle Aarhus/Seetransportstelle Aarhus. RM/45/III Bundesarchiv.
- 9 "Kun en Brøkdæl eksploderede, da Katastrofen skete", *Aarhus Stiftstidende*, 3. juli 1945.
- 10 Se hjemmesiden: www.historisches-marinearchiv.de, søg på *Scharhörn* under Schiffschronik. 29. november 2024.
- 11 Kriegstagebuch der Kriegsmarinedienststelle Kopenhagen. Zweigstelle Aarhus/Seetransportstelle Aarhus. 6. Juli 1944. RM/45/III Bundesarchiv.
- 12 Se Kriegstagebuch der Kriegsmarinedienststelle Kopenhagen. Zweigstelle Aarhus/Seetransportstelle Aarhus. RM/45/III Bundesarchiv og Detallieret Aarsberetning vedrørende Havnearbejder i 1944 i *Tillæg til Aarhus Byraadsforhandlinger 1. April 1944-31. Marts 1945*. Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S. 1947.
- 13 Samme som note 12.
- 14 Kaptajn Hiram McCormicks rapport i Materiale vedr. kommunale institutioner, udvalg m.v. Christensen, Einar Stecher. Havnen 1939-1944. 07161, pk. 8. Aarhus Stadsarkiv.
- 15 "Vi gjorde det ikke for at stille os i heltepositur". Interview med McCormick i *Demokraten* i anledning af 10-årsdagen for eksplosionen. *Demokraten*, 27. juni 1954.
- 16 Samme som note 14.
- 17 Beretning og Regnskab over Aarhus Belysningsvæsens Virksomhed 1. April 1944 til 31. Marts 1945. *Tillæg til Aarhus Byraadsforhandlinger 1. April 1944-31. Marts 1945*. Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S. 1947, s. 139-140.
- 18 Interview med Erik Thomassen. 32. Portrætter og Biografier, 32-9 Erik Thomassen. Besættelsesmuseets Arkiv.

- 19 P.N. Pedersens resume over de saarede ved Havnekatastrofen. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 20 Afhøring af direktør Lauritz Mikkelsen. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 21 Rapport fra P.N. Pedersen 7. september 1944. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 22 Se 4. Juli 1944 i Kriegstagebuch Admiral Skagerrak, RM 45 III 250. Bundesarchiv.
- 23 Bilag for 1-15 juli 1944 i Kriegstagebuch der Marineoberkommando Ostsee. 242 Collection of Foreign Records Seized. Copies of Records of the German Navy. T1022-3843. National Archives, Washington.
- 24 Marineoberkommando Ost an Seekriegsleitung 7. Juli 1944 i John T. Lauridsen: *Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945*. Bd. 7, juli-september 1944. Det Kgl. Bibliotek, s. 115.
- 25 Kriegstagebuch der Abt. Ia des Befehlshabers der deutschen Truppen in Dänemark, 9. April 1944. Se kildesamling på www.bunkermuseumhanstholm.dk (tilgået 29. november 2024).
- 26 Se *Demokraten, Aarhus Stiftstidende*, 30. juli, og Niels Alkil: *Besættelsestidens Fakta. Dokumentaristisk Haandbog med Henblik paa Lovene af 1945 om Landsskadelig Virksomhed m.v.* J.H. Schultz Forlag 1946-1946. Bd. II, s. 891.
- 27 Svar fra havneingeniøren i Keld Jardes arkiv. 04763 Århus Kommune, 1940-1951. Besættelsestidssager, Rapporter om sager vedr. værnemagten og forhandlinger med denne, pk. 20. Aarhus Stadsarkiv.
- 28 Ofre for Besættelsestiden 1940-1945. Aarhus Begravelsesvæsen. 23. De faldne. Besættelsesmuseet.
- 29 Se opgørelse i krigsdagbøgerne, der er refereret til under afsnittet "Tyskerne".